

MARTIN KOTAČKA

K DOMNĚLÉ EXISTENCI DVOU ZTRACENÝCH EXEMPLÁŘŮ ŠTERNBERSKÝCH URBÁŘŮ

Abstract:

This reflection is concerned with the possibility of there having been urbaria in the domain Šternberk which have not been preserved to the present time.

Key words:

Land property register, domain Šternberk, economical conditions, early modern period

Panství Šternberk, jedno z největších šlechtických dominií na Moravě,¹ potřebovalo již v počátku období raného novověku, o něco naléhavěji než tomu bylo na jiných severomoravských panstvích, na odpovídající úrovni rozvinutý správní aparát, který by postihl zejména jeho rozvíjející se a stoupající hospodářskou výnosnost rovněž v závislosti na geografické různorodosti. Zatímco jihozápadní část tohoto panství ležela v úrodné rovině Hané, která zajišťovala poměrně značné příjmy ze zemědělské produkce, část severozápadní, nacházející se již v pohoří Nížkého Jeseníku, byla hospodářsky chudší a orientována spíše na produkci nezemědělských komodit jako

---

¹ Hodnotou svého zboží a zejména svojí velikostí zaujímal panství Šternberk téměř padesátinu z celkové rozlohy moravského markrabství. To společně se svými enklávami ve Slezsku tvořilo celek o rozloze 22 222,9 km² a šternberská část pak výměrou 419,71 km² (41 971 ha) zabírala z její plochy přibližně 1,8%. Ve své jižní a východní části pak panství šternberské sousedilo s dominií a statky ve vlastnictví olomouckého biskupství, jež bylo největším držitelem majetku na Moravě, co do rozlohy přibližně jedné desetiny, viz J i r á s e k , Jiří: *Růst pozemkového vlastnictví olomouckého biskupství v letech 1555–1636*. Sborník Matice moravské 81, 1962, s. 187. Srov. A l s a h e b , Jan: *K formování mensálních statků olomouckého biskupství před Bílou Horou*. *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 1, 2010, s. 11–22.

bylo dřevo z poměrně bohatých místních lesů či nerostné suroviny a jejich zpracování na hamrech, jež se v této části panství nacházely.² K tomu navíc za držení šternberského majetku rodem Berků z Dubé a Lipé³ dochází na panství k masivnímu hospodářskému rozvoji (rozšiřování panství, zakládání rybníku, dolování rud), který zapříčinil nutnost evidovat dávky od poddaných v příslušném urbáři. V roce 1515 tak byl sepsán první urbář,⁴ jenž se řadí k nejstarším dochovaným exemplářům tohoto historického materiálu na Moravě vůbec,⁵ a kterým počíná úctyhodná řada dalších knih v poměrně

² Nejstarší zmínka o dvou hamrech ležících na řece Moravici, která obtékala severozápadní část panství a zároveň přirozeně tvořila zemskou hranici mezi Moravou a Slezskem, se objevuje již v roce 1410 v potvrzení privilegia pro Dvorce Petrem z Kravař, jenž následně potvrdil odúmrtí a vydal právo na vystavování piva, prodej masa a chleba okolním obcím, mezi kterými jsou tyto hamry rovněž zmíněny, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XIV*. Edd. B. Bretholz. Brünn 1903, s. 113–114, č. 123. Tři hamry v Moravském Berouně jsou zapsány již v nejstarším šternberském urbáři 1515, následně v urbáři 1531 jejich počet stoupl na pět. K jejich zničení došlo za třicetileté války. Tu naopak přestály hamry v Domašově nad Bystřicí a Nové Pláni.

³ Po smrti posledního držitele panství v mužské linii, Jiříka z Kravař, získala v roce 1466 hrad a město Šternberk společně s celým příslušenstvím jeho dcera Anna, nejprve provdána za Albrechta Kostku z Postupic, následně po jeho úmrtí v roce 1477 za Jana Berku z Dubé a Lipé. Na jejich syna Václava přešlo panství roku 1502. Za Václavova držení došlo mj. k založení nejstaršího dochovaného urbáře panství. Po něm následoval v roce 1520 syn Ladislav a následně v roce 1544 Václav, po jehož smrti získala v roce 1565 rodový majetek dcera Kateřina, jež ho postoupila roku 1572 svému manželovi Karlovi, vévodovi z Münsterberka.

⁴ Přesná datace tohoto urbáře je poněkud nejednoznačná. František Hrubý jej přiřadil k roku 1500. Viz H r u b ý , František: *Severní Morava v dějinách*. Stráž Moravy 23, 1932, s. 128; později ve stejnojmenné monografii k roku 1520, srov. T ý ž : *Severní Morava v dějinách*. Brno 1947, s. 26. Při přirozené absenci pozemkových knih v tomto období je nám pomůckou srovnání jmen osedlých v berňových registrech moravských z roku 1516, zpřístupněných v letech 1953, 1954 a 1957 v Časopise Matice moravské Jiřím Radimským. Viz R a d i m s k ý , Jiří: *Berňová registra moravská z první poloviny 16. Století, I. část*. ČMM 72, 1953, s. 269–359. T ý ž : *Berňová registra moravská z první poloviny 16. Století, II. část*. ČMM 73, 1954, s. 251–293. A t ý ž : *Berňová registra moravská z první poloviny 16. Století, III. část*. ČMM 76, 1957, s. 288–383. Na základě tohoto porovnání byl jako rok vzniku určen rok 1515 a takto zároveň uveden v inventáři velkostatku. Nicméně je možné, že tento urbář bude ještě o několik málo let starší.

⁵ Z celkem 719 svazků moravských urbářů, jež eviduje ve svém katalogu Ř e z n í - č e k , Jan: *Moravské a slezské urbáře. Katalog*. Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR. Praha 2002, s. 17–42, zaujímá nejstarší šternberský urbář místo v první dvacíce. Zároveň je nejstarším z urbářů (mimo deperditu z panství Starý Jičín snad z roku 1497, o němž je zmínka v půhonu Jana z Kunovic v souvislosti s koupí panství od Petra ze sv. Jiří a Pezinku – MZA Brno, A 3, č. 686, f. 209r) v prostoru severní Moravy, následovaný urbářem helfštejnského a hranického panství z období 1520/1530 uložený ve Státním oblastním archivu v Třeboni.

pravidelném časovém rozestupu, jež nám pomáhají spolehlivě bez větších prodlev vykryt období dvou staletí. Jsou to, s výjimkou jednoho, urbáře dnes uložené v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě z let 1515,⁶ 1531,⁷ 1546,⁸ 1590,⁹ 1600,¹⁰ 1604,¹¹ 1615,¹² 1652,¹³ 1664¹⁴ a konečně urbář z roku 1679¹⁵ pro pňovický díl šternberského panství. Mladší urbáře z druhé poloviny 18. století jsou poté vedeny pro jednotlivé obce panství samostatně.¹⁶ Na první pohled nápadná čtyřiapadesátiletá mezera mezi lety 1546 až 1590 nabízí otázku, zda v tomto období neexistoval alespoň jeden urbář, který se do dnešní doby nedochoval a který by nám chronologicky vyplnil řadu těchto knih, které se obnovovaly, resp. byly nově sepisovány, přibližně v období patnácti až dvaceti let. Při edici nejstarších tří exemplářů šternberských urbářů, která byla vyhotovena jako má závěrečná diplomová práce,¹⁷ jsem k této úvaze dospěl také. Zjistil jsem posléze, že stejně tak tento problém byl řešen již přede mnou, nicméně s výsledkem, který se mi na první pohled nezdál uspokojivý.

⁶ Zemský archiv v Opavě (= ZAO), pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk (1515) a (1520), inv. č. 42, č. knihy 1.

⁷ ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk 1531, inv. č. 43, č. knihy 2.

⁸ ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk 1546, inv. č. 44, č. knihy 3.

⁹ ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk 1590, inv. č. 45, č. knihy 4. Datací tohoto svazku urbáře a jeho následných opisů z let 1600, 1604 a 1615 se v krátké stati otištěné v ročenke Okresního archivu Olomouc zabývali Karel Morav společně s Erichem Šefčíkem. Viz *M o r a v , Karel – Š e f č í k , Erich: K dataci tří šternberských urbářů z přelomu 16. a 17. století*. Ročenka Okresního archivu Olomouc 1975, s. 61–64.

¹⁰ ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk 1600, inv. č. 46, č. knihy 5.

¹¹ Archiwum Państwowe we Wrocławiu; fond Rep. 135 E, sg. 169t.

¹² ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk 1615, inv. č. 47, č. knihy 6.

¹³ ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk 1652, inv. č. 48, č. knihy 7.

¹⁴ ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk 1664, inv. č. 49, č. knihy 8. K tomuto exempláři existuje navíc ověřený opis vrchního hejtmana šternberského ze dne 9. 9. 1694, tentýž fond, inv. č. 50, č. knihy 9.

¹⁵ ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Pňovice 1679, inv. č. 51, č. knihy 10.

¹⁶ Tyto urbáře Řezníčkův katalog vůbec nezaznamenává.

¹⁷ *K o t a č k a , Martin: Nejstarší urbáře panství Šternberk (1515–1546)*. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita Brno 2011.

Významný šternberský vlastivědný badatel Karel Morav publikoval nejprve ve Zprávách Vlastivědného ústavu v roce 1973¹⁸ a následně v roce 1977¹⁹ v ročence Okresního archivu v Olomouci dvě krátké úvahy o možnostech existence jednoho či dvou nedochovaných urbářů na panství Šternberk, jak tomu nasvědčují předložené skutečnosti. Jeho úvahy jsou následující.

V době kdy panství Šternberk drželi nábožensky tolerantní Berkové z Dubé a po nich nastoupila, jako horliví luteráni, knížata Münsterberská, stalo se ke konci 16. století a počátkem století následujícího panství téměř čistě evangelickým. K tomu přispěl i v roce 1614 Karlem Münsterberským vydaný církevní řád augšpurské konfese.²⁰ Na panství tak zůstalo cizorodé katolické těleso ve formě Šternberského augustiniánského kláštera. Ten přirozeně hájil zájmy olomouckého biskupství a dostával se často do střetů se šternberskou vrchností, která si podle svých pravomocí na panství řešila církevní otázky ve vlastní režii. Zejména se to týkalo volného pohybu a kázání protestantských predikantů a jejich následné dosazování na fary místo katolických farářů. Klášter, který přirozeně do této organizace zasahovat nemohl, zvolil alespoň jinou formu boje proti vrchnosti a to skrze samotné město, které již od třicátých let 16. století soudně napadal. Nejprve se jednalo o soudní pří o les Doubravu u Krakořic a poté o výčepní právo. Postupným posilováním luterského vlivu a větší možností se opřít o svou vrchnost se město stává houževnatější a klášteru tyto útoky stejným dílem vrací. Celé století je tak ve znamení hospodářských šarvátek, žalob a soudních pří. Stejně tak se k tomu navíc přidaly spory náboženského charakteru. Stálou intervencí města je postupně do těchto pří zatahována vrchnost, resp. vrchnostenští úředníci sídlící na šternberském hradě. Nakonec i tyto spory přecházejí do roviny klášter versus hrad i bez účasti samotného města.

Ze dvou sporů, jejichž průběh se do dnešní doby zachoval, usuzuje Karel Morav, že na panství existoval alespoň jeden další urbář, dnes neznámý. První z tohoto sporu jež Morav zmiňuje je datován 23. lednem 1680. Tehdy se k proboštu kláštera Johannu Adamovi rytíři von Reuth dostavili dva vysocí úředníci a to purkrabí šternberského hradu Johann Andres společně s ředitelem zámecké kanceláře Johannem Theobaldem Esslingrem s žádostí, aby klášter poskytl robotníky na opravu hradní věže, která byla poničena

¹⁸ M o r a v , Karel: *Neznámý urbář šternberského panství*. Zprávy Vlastivědného ústavu 164, 1973, s. 29.

¹⁹ M o r a v , Karel: *Dva neznámé šternberské urbáře*. Okresní archiv v Olomouci, 1977, s. 118–119.

²⁰ S k a l s k ý , Gustav A.: *Die Kirchenordnung in Sternberg in Mähren aus dem Jahre 1614*. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich, Wien–Leipzig, Jahrgang XXVIII/1907, s. 78–122.

zásahem blesku za velké bouře, k níž došlo 22. dubna 1678. Dle jejich udání je k tomu klášter povinen, jak stojí psáno v panském urbáři. Na to probošt odpověděl, že si není takové povinnosti vědom, žádná taková prý ve fundaci kláštera, které se drží, zapsána není. Nicméně projevil vůli zepstat se na tuto záležitost v Olomouci na zasedání Zemského sněmu. Po návratu se však nijak zámeckým úředníkům neohlásil, proto byla do kláštera vyslána 28. ledna opět delegace, která se od probošta dozvěděla pouze to, že se klášter necítí býti hradu a šternberské vrchnosti zavázán. Přesto však jako projev dobré vůle robotníky na hradní opravy poskytnul s dodatkem, že doufá v pomoc ze strany vrchnosti v dobách, kdy klášter bude rovněž v nesnázích. Ve skutečnosti však nešlo o nedostatek robotních sil a nutnost žádat probošta o pomoc v nutné potřebě, nýbrž pouze o jistý naschvál ze strany vrchnostenských úředníků vůči klášteru, neboť hrad zcela jistě neměl problém sehnat pracovní sílu někde jinde. V rámci napjaté atmosféry tak byly klášteru připomenuty jeho údajné povinnosti, které vůči pánům šternberským má. V této atmosféře, kdy sice probošt poskytl pracovní pomoc, avšak prohlásil, že se necítí být zavázán povinnostmi, zaslal následně 16. února vrchní hejtman panství Leonhard rytíř Neuwirth do kláštera písemný protest s dodatkem, že v rukou drží onen prastarý urbář, kde je tato povinnost výslovně uvedena a zasílá její výpis. Tento dopis zároveň zaslal do kláštera klarisek v Olomouci, jenž byl soudně podřízen šternberskému hradu a také měl, jak je v dochovaných urbářích zaznamenáno, vůči šternberské vrchnosti další povinnosti. Výsledek této iniciativy je však v obou případech neznámý.

Jako druhý případ svědčící o nedochovaném urbáři na panství je dopis panského hejtmana Martina Maxe Steffka ze dne 29. prosince 1712,²¹ který proboštovi připomíná, že 1. prosince toho roku se dědička panství provdala. Podle starého urbáře nacházejícím se na šternberském hradě je klášter společně s klášterem Pannen svaté Kláry povinen svatebním darem nevěstě. Tyto povinnosti jsou zároveň uvedeny ve třech urbářích, konkrétně v exemplářích z roku 1531, 1546 a 1590 s jednotlivě vypsánymi vesnicemi a jejich povinnostmi v případě svatby syna či dcery majitele panství.²² To se však

²¹ M o r a v , Karel: *Neznámý urbář šternberského panství*, s. 29. Originál se mi nepodařilo dohledat.

²² V případě šternberského probošta se v roce 1531 jednalo o vesnice Babice (odvádějící 5 zlatých a 15 zlatých od místního fojta), Žerotín (10 zlatých), Kyselovice (4 zlaté a 20 grošů), Vajšovice (14 zlatých a 4 groše), Chválkovice (16 zlatých), Tvorovice (10 zlatých) a Těšičky (5 zlatých). Z vesnic klarisek z Olomouce odváděl Štarnov (4 zlaté), Dubany (7 zlatých) a Třebšín (9 ½ zlatého). Viz Kotačka, M: *Nejstarší urbáře*, s. 261–262, v originále fol. 128v–129v. Údaje k roku 1546 tamtéž s. 358–359, v originále 180r–180v. Vesnice a platby uvedeny stejně. V urbáři 1590 pak fol. 278v.

týká pouze vesnic olomouckého kláštera, vesnice šternberského kláštera v žádném z nich uvedeny nejsou. Exemplář onoho prastarého urbáře zařadil Morav ještě před rok 1515 z toho důvodu, že robotní povinnosti šternberského kláštera k opravám hradu v žádném ze tří nejstarších urbářů popsány nejsou (pouze robotní povinnosti kláštera olomouckého ještě v roce 1590) a pakliže urbář v roce 1590, od kterého se odvíjí další řada novějších urbářů, takové povinnosti šternberských augustiniánů vůbec neviduje, tedy jej neevidoval ani domnělý urbář v mezeře let 1546 až 1590 a tedy příslušný svazek musel existovat ještě před rokem 1515 a jedná se tedy ještě o starší urbář než nám prozatím nejstarší známý.

A konečně na scénu přichází na první pohled asi nejpádnější důkaz pro existenci dalšího svazku, a to dokument později objevený a prvně publikovaný Moravem, jímž je soupis originálních knih a instrument²³ sepsaný 3. prosince 1683 přednostou zámecké kanceláře Janem Theobaldem Esslingerem, ve kterém Esslinger inventarizuje vše, co se v jeho kanceláři nachází.²⁴ Výslovně zmiňuje šest urbářů v české řeči a následně po nich urbáře z let 1600, 1642 a 1664. Do roku 1600 jsou pak zachovány do dnešní doby pouze čtyři svazky z let 1515, 1531, 1546 a 1590.

Karel Morav tedy vyslovuje domněnku, že na panství existovaly další dva urbáře, jež se do dnešní doby nedochovaly. Prvním má být onen prastarý urbář, který zaznamenával povinnosti šternberského a olomouckého kláštera a druhý, rovněž česky psaný, jenž je zmíněn v Esslingerově inventáři a který lze zařadit do nápadné mezery mezi roky 1546 a 1590, kdy do té doby byly urbáře vydávány přibližně po patnácti letech a čtyřicetiletá mezera se jeví jako nápadná, i když v případě prvního článku, ve kterém ještě nesppekuloval nad existencí druhého urbáře, ji vysvětlil jako období, kdy po hospodářsky velmi založených Bercích z Dubé a Lipé, kteří panství Šternberk hospodářsky nebývale rozvinuli – a byla tedy častější potřeba údaje v urbářích pozměňovat – nastoupili poté páni z Münsterberka, kteří byli zaměřeni více politicky a nábožensky, než aby naopak podporovali další hospodářský růst, který v té době byl snad i na svém možném vrcholu. Domnívám se však, že teorie Karla Morava nemusí být správná a že si zaslouží polemiku. Pro existenci nejstaršího urbáře, patrně středověkého, hovoří fakt roboty kláštera vůči šternberskému hradu, což je povinnost známá spíše právě z období středověku, nicméně objevující se na šternberském

²³ *Consignation derer bei der hochfürstlichen Kanzlei-Registratur zur Sternberg, verhandenem Bücher und original instrumenten. Sub dato Sternberg, den 3ten decembris A[nn]o 1693.*

²⁴ SOKA Olomouc, fond Archiv města Šternberka, karton č. 1, inv. č. 1127. Dokument je vyhotoven ve třech stejných opisech, jež jsou v rámci písemného materiálu v dotyčném kartonu označeny folií 72r–74v, 75r–78v, resp. 79r–81v.

panství ještě i na sklonku století šestnáctého.²⁵ Odpověď probošta, že se následně zeptá na zasedání zemského sněmu, svědčí o tom, že tato povinnost mohla být zapsána z dřívější doby v zemských deskách. Přesto se však jeví málo pravděpodobné, že by na sklonku 17. století byly vymáhány povinnosti již více než dvě století staré, zejména v době, kdy již dávno došlo k emancipaci církevní vrchnosti a zejména, když od dané doby byla vedena kontinuální řada urbářů, jejichž každý nový svazek právě znamenal aktualizaci nejen odvodu dávek ale i dalších navazujících, zejména robotních, povinností. Pakliže zámeční úředníci v roce 1678 odkazovali na prastarý urbář, jeví se mi jako pravděpodobnější možnost, že šlo o svazek novější, tedy z doby v oné nápadné mezeře z let 1546 až 1590. Ten v té době mohl být zcela legitimně označen za prastarý urbář. Další možností pak bylo, že se nejednalo o urbář v pravém slova smyslu, ale patrně o jiný dokument, jenž pouze byl za urbář jako soubor povinností označen. Terminologie byla v tomto směru často nejednoznačná a kolísavá a je do dnešní doby mnohdy problém urbář jednoznačně definovat, případně dokument označený jako urbář zároveň také jako urbář v dnešním slova smyslu přijmout.²⁶ Jestliže

25 U kláštera klarisek v Olomouci je to zápis ve šternberském urbáři z roku 1590 k vesnicím, které klášter držel: „*Na těch dědinách má Pán opravu a jsou povinny povozy k hradu vykonávati, je moc trestati a pokutovati.*“ ZAO, pobočka Olomouc, Velkostatek Šternberk, urbář panství Šternberk 1590, fol. 275v.

26 Je nutné alespoň částečně vysvětlit možné definice urbáře, neboť v mnohých případech přiřazení tohoto názvu ke konkrétnímu historickému materiálu nebylo vždy jednoduché. Ať už se jednalo o pouhé pojmenování v literatuře či při sestavování inventářů a soupisů. Ačkoliv existují většinou zcela jednoznačně definovatelné archiválie, tj. knihy, které pojednávají právě o platbách a povinnostech poddaných vůči svému feudálovi a majiteli panství, vyskytují se pak také záznamy o samotném hospodaření velkostatku, což jsou údaje, které bývaly v urbářích rovněž obsaženy a někdy do nich zahrnovány, jindy nikoliv. Případně jsou povinnosti poddaných zaznamenány ve formách pouhých rejstříků a výpisů, což někdy činí problém je za samotný urbář pojmut. Uceleně o definicích tohoto pramene od různých historiků hovoří dvě významné práce zabývající se tímto materiálem a to soupis urbářů od Adolfa Turka, viz T u r e k , Adolf: *Soupis urbářů Ostravského kraje 15. – 18. století*. Slezský studijní ústav Opava 1954, s. 8–9, srov. G r a u s , František: *Dějiny venkovského lidu v době předhusitské II., dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419*. Praha 1957, s. 318–320. Jako první se pokusil o definici urbáře Vincenc Brandl, který jej charakterizoval jako gruntovní knihu, v níž jsou zapsány vsi, lesy, pole a poddaní náležející nějakému panství se svými povinnostmi „*das Grundbuch, in dem die zu einem Besitze gehörenden Dörfer, sammt dem Feld-, Wiesen- und Waldbestande und den Abgaben der Unterthanen verzeichnet sind.*“ Viz B r a n d l , Vincenc: *Glossarium illustrans Bohemico-Moravicae historiae fontes: enthaltend, Die Erklärung: 1. der in den böhmischmährischen Geschichtsquellen gebräuchlichen böhmischen diplomatischen Ausdrücke, 2. Jener lateinischen und 3. jener deutschen Worte, welche in diesen Quellen speciell vorkommen*. Brno 1876, s. 349. V této definici je zejména

však zápisy o svatebních darech pro syna či dceru pána v prastarém urbáři jsou zmíněny rovněž v urbářích 1531, 1546, 1590 a nikoliv ve svazku z roku 1515, je o to pravděpodobnější, že pokud existoval ještě jeden svazek, pak opět spíše v mezeře let 1546 až 1590 nežli dříve, kdy by došlo k situaci, že tato povinnost by byla zaznamenána – později v roce 1515 při sestavování urbáře opomenuta a nedopsána – a následně u tří mladších svazků opět uvedena. A konečně následuje onen pro nás velmi cenný inventář Esslingera, jenž mluví o šesti urbářích v české řeči a zmiňuje následně

---

velmi nesprávně užito slova gruntovní kniha, jak na to rovněž upozorňuje Adolf Turek, v tom smyslu, že urbáře často byly nadepsány jako *Urbarium* oder *Grundbuch*, přičemž toto značení nemá s později vedenými knihami pozemkovými (nebo právě též gruntovními) nic společného. Velmi stručnou definici urbáře měl poněkud velmi překvapivě Josef Emler, který jej hodnotil jako podrobné seznamy nemovitého jmění a požitčných práv držitelů velkých statků a výnosů zboží z toho vycházejících. E m l e r , Josef: *Decem registra censuum bohemica compilata aestate bellum husiticum pretendente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*. Praha 1881, Úvod, s. IV. Na jeho obranu se však sluší dodat, že především pracoval s urbáři středověkými, které se skutečně daly považovat pouze za produkt držitelů skutečně velkých a významných statků. Nicméně novodobá produkce zapříčiněná hospodářským rozmachem šestnáctého století a následně kulminující ve století sedmnáctém vydavateli na všech tehdejších statcích mu musela být zcela jistě dobře známa. Na rozdíl od Emlera pak podává košatý popis toho, čím vlastně urbář je, Jan Salaba, který jej hodnotí jako hospodářské knihy zachycující hospodaření a hospodářskou administraci vrchnosti, obsahující soupis půdy panské, ale od poddaných kolonizované (rustikálu) a vzdělané (urburní), s předpisem povinností a dávek poddaných, rozepsaných na jednotlivé usedlíky, čili stručně soupis majetku pána i důchodů z něho plynoucích. Viz S a l a b a , Josef: *Příspěvky ke kritice urbářů, pozemkových aj. knih, katastrů, map, starých účtů atd.* Selský archiv 14, 1921, s. 4–5. T ý ž : *Doplňky ke kritice českých urbářů*. Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazyková, V. Praha 1929, s. 31. Rostislav Nový ve své Studii o předhusitských urbářích, která následovala po pracích Turka a Grause pak pojímá za urbáře písemnosti vytvářené vrchnostmi, tj. držiteli pozemkového majetku, pro evidenci dávek a platů, které jim byly (nebo měly být) pravidelně odváděny poddanským obyvatelstvem. Viz N o v ý , Rostislav: *Studie o předhusitských urbářích I*. Sborník historický 13, 1965, s. 17, poznámka 5. A jako poslední lze zmínit Vademecum pomocných věd historických, ve kterých autor kapitoly o diplomatice Ivan Hlaváček za urbáře označil zpravidla v knižní formě sestavený systematický soupis důchodů nebo platů odváděných z venkovského hospodářství vrchnosti. Viz H l a v á č e k , Ivan – K a š p a r , Jaroslav – N o v ý , Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*. Jinočany 2004, s. 217–218. Zatímco Hlaváčková definice byla sestavovateli katalogu urbářů přejata bez většího povšimnutí pouze s námitkou, že důchod má širší význam než plat a že platy byly odváděny pouze z venkova ale rovněž z měst, pak definice byla odmítnuta jako nedostatečná, poněvadž zcela pomíjí robotu, která byla jednou ze tří základních poddanských povinností evidována, společně s peněžními a naturálními dávkami, v urbářích především.

německé svazky z let 1600, 1642 a 1664.²⁷ V tomto případě tedy Karel Morav usuzuje, že kromě výše zmíněného nejstaršího urbáře a následných českých urbářů 1515, 1531, 1546 a 1590 existoval ještě další nedochovaný exemplář. Tato poměrně jednoduchá dedukce však naráží na celkem nepochopitelné Moravovo opomenutí existence české verze z roku 1615, která byla společně s německou verzí z roku 1600 opisem hlavního urbáře z roku 1590. Esslinger při sestavování svého soupisu nepostupoval chronologicky (české urbáře a následně německé datované), jak se Morav zcela jistě domníval, nýbrž zmínil jednotlivé německé svazky podle let právě proto, že pro něj jakožto německy mluvícího úředníka byly primárně důležité²⁸ a všechny česky psané exempláře shrnul pouze do sumárního počtu o šesti svazcích, které dál nerozebíral.²⁹ Jednak proto, že s českými svazky patrně nepochybně nepracoval nejen kvůli jejich vlastnímu jazyku ale také z prostého důvodu, že byla většina (s výjimkou opisu 1615) poměrně starší než exempláře německé a tedy již aktivně nepoužívané.³⁰ Nejednalo se tedy o dva neznámé a čtyři známé české urbáře nýbrž o jeden neznámý český urbář plus celkem pět zachovalých, přičemž Morav jeden opomenul. Nelze se totiž domnívat, že by Esslinger zapomněl zmínit opis urbáře nejen pro jeho vlastní soupis jednotlivých originálních knih ale také proto, že stejný německý opis z roku 1600 sám jednoznačně uvedl.

Domnívám se tedy z výše uvedeného, že onen neznámý urbář nepocházel z období před rokem 1515 ale právě z rozmezí let 1546 až 1590. Zejména je však nutné prohlásit, že zcela jistě na panství z dochovaných informací neexistovaly dva dnes ztracené urbáře, nýbrž pouze urbář jeden, o jehož existenci není pochyb.

---

27 V inventáři kanceláře rovněž navíc chybí zapsaný dodnes dochovaný německý opis urbáře 1590 z roku 1604, který již v roce 1693 v kanceláři na šternberském hradě nebyl. Z důvodu dnešního uložení ve vratslavském archivu je zřejmé, že v době držení panství knížaty z Münsterberka byl převezen z důvodu potřeby na jejich domácí olešnické panství ve Slezsku.

28 *Ein altes Urbarium, von A[nn]o 1600. Ein anderes, von A[nn]o 1600. Item ein Urbarium, von A[nn]o 1664.*

29 *Sechs Stück alte Urbarien, alle in Böhmischer Sprach.*

30 Pro tento fakt rovněž svědčí skutečnost, že zatímco tři německé urbáře jsou uvedeny a rozepsány (viz poznámky výše) ihned v úvodu tohoto inventáře, prosté shrnutí o počtu českých verzí je naopak zapsáno na samém konci.

ZUR ANGEBLICHEN EXISTENZ DER ZWEIEN UNBEKANNTEN URBARE IN DER HERRSCHAFT STERNBERG

Diese Betrachtung beschäftigt sich mit der Frage der Existenz von nicht erhaltenen Urbarien auf der Grundherrschaft von Sternberg, und mit einer Polemik mit dem Lokalhistoriker Karel Morav, der behauptet, auf der Grundherrschaft gebe es zwei heute nicht mehr vorhandenen Urbarien. Aufgrund der Dokumente, die Karel Morav analysierte, und der erhaltenen Urbarien, und nach ihrer Konfrontierung mit einem im Jahr 1693 durch den Kanzleivorsteher der Herrschaftsverwaltung Jan Theobald Esslinger geschriebenen Inventar kommt der Autor zum Schluss, dass es auf der Grundherrschaft von Sternberg zwar ein uns heute unbekannter Urbar gab, aber nur ein, und die Idee von zwei Urbarien ist grundsätzlich falsch.